

ЗБОРНИК
ЗА ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

XIII/1

НОВИ САД
1970

БЕЛЕШКЕ О ЈЕЗИКУ ЂОРЂА БРАНКОВИЋА

ИРЕНА ГРИЦКАТ

Језик Ђорђа Бранковића, лажног потомка средњовековних деспота, не представља у правом смислу ни језик једног писца — било његов говорни, било изграђен специјално за књижевну радњу, — ни језик неке области или епохе, нити језик неке правописне или стилске школе. Из перспективе одређене историјске науке сваки факат у њеној визири мора бити научни факат, па је то стога за нас и оно језичко ткање које је изишло испод Бранковићеве руке. Једино овакво теоријско убеђење ствара толеранцију потребну за то да се проучавању овог ткања приђе као и сваком другом филолошком задатку.

Да није ово прилика да се први пут направи чисто језички осврт на заоставшину те врло познате личности и да се задовољи постојећа разумљива радозналост у томе правцу, Бранковићева агломерација чудне магловитости и бизарности не би заслужила анализу пре издања његових рукописа, а можда је у строго лингвистичком смислу неће заслужити ни касније у свим уобичајеним појединостима. Ово кажемо због неких веома специфичних запажања и закључака који су нам се наметнули.

С обзиром на то да је Ђорђе Бранковић био човек с претензијама на положај првог Србина одн. првог „Илира“, са широком образовањем и политичком делатношћу иза себе, имало би разлога да се од њега очекује друкчије језичко изражавање. Додуше, било је ту, можда, мешања и из оправданих разлога: Бранковић је у детињству учио влашки, мађарски, латински, касније и немачки и турски и старословенски и руски и бугарски и грчки и талијански, вероватно нешто и пољски и чешки; „то, на сваки начин, форсирано учење страних језика имало је ту последицу, да Ђорђе Бранковић није знао у потпуности ниједан језик“, мисли историчар¹. Н. Радојчић је запазио да је он на неким местима правио превод латинског израза тако што је узимао латинско-руски речник па писао нађену руску реч, чије право значење није ни осећао². Ми ћемо такав исти поступак показати даље у односу на латински и српски. Основни фонд изражавања му је ипак још увек средњовековни књижевнословенски, са знацима народног језика његовог краја. Могу се наћи русизми, полонизми, затим турцизми у сфери административног

¹ Ј. Радонић, *Гроф Ђорђе Бранковић и његово време*, пос. изд. СКА 33 (1911, Београд) 77.

² Н. Радојчић, *О Хрошкатама грофа Ђорђа Бранковића*, Прилози за књ., јез., ист. и фолк. 6 (1926, Београд) 39.

језика, које је усвојио док је био у служби при Порти, али не и они турцизми који су у његово време били већ прихваћени у српским народним говорима. Синтакса је прилично самоникла и самовољна, пуна правих „бранковићи-зама“, са доста мађарских и нешто романских наноса. Међутим, свим овим опаскама, које би углавном могле бити узете као олакшавајуће околности а делом и као знак неког креативног духа, не исцрпљује се основни утисак о његовом језику, који стиче испитивач већ довољно искусан у разгледању старих текстова. У његовом изражавању постоји још нека тешко објашњива димензија, а несразмера између огромних напора уложених у писање и необичних, понекад чак трагикомичних ефеката на језичком пољу, изазива осећање блиско сажаљењу.

Бранковић је, по нашем уверењу, био не сасвим нормална личност, за коју би модерна медицина имала дијагнозу какву нису умели да изрекну у оно време. Његов настрани стил није био само одраз недовољног познавања српског језика које су историчари истицали, а ни одјек словесног плетенија минулих векова, јер је плетеније словес имало ипак своје уходане законитости, док је ово било нешто сасвим друго, иако такође плетеније своје врсте. То не може бити ни неки стил епохе, јер „стил“ подразумева доследно потенцирање појаве или идеје, а таква се одредба не може применити на Бранковићеве низове филолошки провидних наивности, неумешности и настраности. Постоје индиције да је Бранковић боље говорио него што је писао (судило се по овом истом писаном опусу који је пред нама), а да су му концепти били бољи од одговарајућих коначних редакција³. Аутор је довео себе дотле да му језик „кшпти од плеоназама“ и да се стварају језички „куриозуми“⁴. Није ли све то знак неког параноидног стања у које је хебски сужањ касније тонуо све дубље? Таквој претпоставци се не противе сведочанства о његовој врло високој интелигенцији, а наравно — с друге стране — ни његове животне описе и мистификације, његови сукоби с људима, његова тежња за необичношћу спољног изгледа — баснословно дуга брада, ни остало. У психијатрији је познато да је за параноидну личност карактеристична склоност ка грађењу неологизама — црта која увелико присуствује у стваралаштву нашег писца; карактеристично је код нашег писца и прављење (нарочито у концептима) многих допуна на маргинама и свакојаким преправки, што представља напрегнуто копање и ситничарење по сопственим идејама. Пре је пред нама језик душевног болесника него слабог познаваоца српске језичке материје, јер да је само ово друго у питању, језик овог интелектуалца би, претпостављамо, био више уцбенички, а са мање шумадијско-војвођанских дијалектизама. Оно доба није умело да се снађе међу свим овим манифестацијама убедљиве учености, упорне борбе за некаква права и крајње необичног изражавања, манифестацијама које су красиле заточеног фантасту. По традицији су се многи судови као и само то несналажење задржали до наших дана. С обзиром на данашња и психијатријска и лингвистичка знања можда би чак и занимљиво било размотрити како се болесни језички напон реперкутовао пре два и по века у свести једног врло образованог и писменог човека.

³ Н. Радојчић, о. с. 37; Ј. Радонић, *Ђорђе Бранковић десјој* „Илирика“ (1929, Београд) 251.

⁴ Н. Радојчић, о. с. 38.

Један од специјалитета овог чудака било је састављање или редиговање за другог, што су за већи број састава утврдили већ И. Руварац и Ј. Радонић⁵. При томе је тај други понекад стављао свој потпис под његов текст, или чак цео текст преписивао својом руком, али је исто тако Бранковић писао туђа писма, као и сопствена, тобоже некемо упућена (можда намењена али непослата), ради побољшања својега положаја или придавања себи важности у очима савремених и будућих поколења. Занимљиво је да ни самом Бранковићу ни оном другом потписнику, уколико га је било, није тада падало на памет да ће стил лако одати фалсификаторе. Ово би, с једне стране, говорило о недостатку свести о језику као стилу, као о изразу личности. Али се с друге стране мора рећи барем то да је један човек у оно доба ослободио себе мноштва језичких калупа који су на пазиру живели вековима, и изручио једну сасвим нову језичку стихију, па ма због којих узрока.

Бранковићевих пет књига Хроника не могу бити занемарене у нашој филологији већ и зато што са својом 2681 страном⁶ пружају висок проценат страна оригиналног, уз то књижевно замишљеног текста из раздобља које је сиромашно књижевним остварењима. Ј. Добровски је у своје време назвао Хронике чак основом модерне српске књижевности, а нешто трезвенија карактеристика Ј. Радонића гласила је да је то прво дело наше старије књижевности⁷. Обрнуто су схватили Н. Радојчић — да је он последњи изданак књижевних напора из петнаестог века⁸, као и у најновије време Ђ.Сп. Радојичић, који каже да Бранковић, заједно са Рачанима и са Венцловићем, представља крај наше средњовековне књижевности⁹. Из оваквих несличних формулација научника који су сви, осим донекле Добровског, добро познавали и његово дело и српску књижевност, већ се може закључити да је Бранковићево стваралаштво сасвим специфично у нашој књижевној и језичкој историји, које нема тачно где да се уврсти.

Интегрално издање Хроника још није угледало светлост дана, што представља несумњиву празнину. Истина, њихов је садржај већ одавно познат и из њега је углавном исцрпено све што може послужити карактеристици времена у којем је Бранковић живео. За ретроспективну историју то дело није од нарочите вредности, што је добро проверено. Ипак, после издања Хронике ће свакако привући доста интереса, па и језички интерес. Тада ће дело моћи да буде описано и с графичке, правописне и фонетске стране, што је немогућно учинити према постојећим старим и фрагментарним издањима. У погледу морфологије, лексике, синтаксе и стила ово наше излагање може да да о Бранковићевим списима извесну представу, која се,

⁵ Тако, нпр., за „Арсенијево“ писмо руским посланицима Ј. Радонић, у поменутом делу из 1911. год., на стр. 518. каже да ће то бити неко Бранковићево „стилско вежбање“, које никад није ни стигло пред адресате.

⁶ Н. Радојчић, о. с.; истраживач је дошао до овог броја исправивши грешке у старој пагинацији.

⁷ О. с. 1929. год., 254.

⁸ О. с. 38.

⁹ Чланак: *Осамнаести век, када се нова српска књижевност рађала*, зборник Књижевна збивања и стварања код Срба у средњем веку и у турско доба (1967, Нови Сад) 310.

вероватно, неће суштински изменити ни после целовитог проучавања, без обзира на појединости и на сразмере уочених појава¹⁰.

Додајемо овде сугестију да би приликом издавања Хроника ваљало узети у обзир не само све сачуване делове концепта, него сматрати концептом или нацртом и оно што је у коначном тексту прецртано с тим да буде друкчије написано. Могло се запазити да су првобитне верзије остале довољно читке и после превлачења.

Ми се овог пута нисмо могли послужити оригиналом Хроника¹¹, које се чувају у Архиву Патријаршијске библиотеке под бр. Р 90. Што се оригиналних рукописа тиче, упознали смо се само с једним делом концепта Хроника (данас у Архиву САНУ), као и са неколико Бранковићевих писама (на истом месту). Разгледане су и фотокопије дате у књизи Ј. Радонића: Гроф Ђорђе Бранковић и његово време. Иначе је већи део даљих запажања израђен на основу одломака из Хроника и неких других Бранковићевих састава у издањима направљеним у разво време и у оквиру разних научних задатака.

II

Испитивани су следећи текстови Ђорђа Бранковића:

1. Хронике: а. према одломцима издатим у чланку И. Руварца, *Нешто о Кроници Деспота Ђорђа Бранковића*, Прилог к србској историографији, ЛМС 111 (1867, Нови Сад) 1—30; чланак садржи нешто појединачних одломака а затим већи континуирани део из времена Душанове владавине; б. према концепту (46 страна) који се чува у Архиву САНУ под бр. 237 Старе збирке, а који је, заједно с другим материјалом, издао Ст. Новаковић, *Из Хронике деспота Ђорђа Бранковића*, ГлСУД н. с. 33 (1872, Београд) 135—190; Новаковић је наишао на мемоарски део и дао га је са извесним скраћењима; в. према малом одломку (о Немањи) у предговору I издању Вуковог речника на стр. IV. Скр. *Рув, Нов, Вук*. Судећи према пропратним објашњењима, сва ова тројица су издавала по оригиналу а не по каснијим преписима.

2. „Позивница деспота Ђорђа Бранко вићанисана у Оршави 12. јуна 1869 српском народу на оружје“, у издању Г. Витковића, *Споменици из будимског и пештанског архива*, ГлСУД II одељ. 3 (1873, Београд), као први докуменат, на две стране, без пагинације. Исту позивницу издао је исти, ГлСУД н. с. 67 (1887, Београд) 120—121, али се чини да је прво издање аутентичније, па се примери наводе по њему. Скр. *В З*.

3. Четири писма, која се налазе у Архиву САНУ под бројевима 181 (патријарху Арсенију III, препис), 200 (пољском краљу, оригинал), 214 (српском народу, препис) и 227 (руском цару, препис), а која је издао Ст. Новаковић у истом раду где и концепт Хроника. (Писмо руском цару издато је и у збирци Г. Витковића, *Споменици из будимског и пештанског архива*, ГлСУД II одељ. 6 (1875, Београд) 208—211, али је текст — познији препис — дат филолошки посве непоуздано.) Скр. *Нов Ђ*.

4. Хипотетични предговор Хроника, издао Н. Радојчић у цитираном чланку, 13—15 (о њему на крају расправе).

5. Стилизовани текстови патријарха Арсенија III, у ствари фабрикати Бранковићевих а. писма која се налазе у Архиву САНУ под бројевима 180 (руским посланицима, препис),

¹⁰ Концепција о томе да се извесне језичке дисциплине могу проучавати и на мање стручним и на непоузданим издањима изложена је у чланку II. Грицкат: *О неким видовима историјскојезичких изражавања (на србском материјалу с краја 17. и почетка 18. века)*, Зборник за филологију и лингвистику Матице српске XI 39—45.

¹¹ Сматра се да је наслов који је дао сам Бранковић — *Славено-Србска Кроника*,

183 (прво Ђорђу Бранковићу, оригинал Арсенијевог руком, такође издато у ГлСУД II одељ. 6, 202—205, мање поуздано) и 188 (друго Ђорђу Бранковићу, оригинал Арсенијевог руком), а која је сва издао Ст. Новаковић у истом раду где и концепт Хронике; б. текст (о тобожњем пореклу Ђорђа Бранковића) у оквиру Општег листа, изд. М. Милојевић, ГлСУД н. с. 35 (1872, Београд) 91—103; пошто је у Општем листу каснији препис, текст је русифициран; в. писма Вознишину, руском посланику у Бечу, изд. Ст. Димитријевић, Прилози расправи „Одношаји пећких патријараха с Русијом у XVII веку“, Спом. СКА 38 (1900, Београд) 58—84, и то под бр. 23, А, Б, Г и Ђ. Скр. *Нов Арс*, *ОИ Арс* и *Сјом Арс*.

б. Од неколико састава у вези са Бранковићем, издатих сасвим нефилолошки у поменутој збирци Г. Витковића у ГлСУД II одељ. 6, у два се јасно препознаје Бранковићев стил. Исто тако у преводу декрета цара Леополда о повшчењу новчане помоћи Бранковићу и одговора српским молбоцима за Бранковића (у истом издању) познаје се рука Бранковићева; колико нам је познато, на ову чињеницу није била скретана пажња. Грађа се може употребити само за филолошко аргументисање око ауторства. Скр. *В 6* и *В 6 Прев*.

Године писања, сем „Позивнице“ писане у Оршави, падају у период заточења, и то најраније од 1690. г., када су могле бити отпочете Хронике, па до смрти 1711. г. За одломке Хроника не може се знати из којих су година; за поједина писма имамо тачне године, док су друга недатирана. У овом послу сматрали смо навођење познатих датума небитним.

Све што је поцрпено из издања даје се при цитирању примера у графици и у правопису неколицине издавача, са нешто мало изузетака. Издавачи, разуме се, нису у том погледу, а вероватно ни иначе, били верни оригиналу (неки су издавали старословенском, неки грађанском ћирилицом); у многим детаљима спутавале су их и штампарске тешкоће. Тако је у рукописима присутан спиритус (’), на начин који представља руниране остатке ресавских правила: ’ако, прилага’е, ’о, али су га издавачи најчешће занемаривали. Разумљиво, он овде није могао бити реконструисан. Уместо графиче *и* у каснијим преписима (русифицираним) јављало се и *я*, али како ово друго слово код Бранковића у разгледаном архивском материјалу није запажено, оно је овде увек (па и на месту руског рефлекса *я*) враћано на *и*, као што је и *е* увек враћано на *ε*, *иш* на *ц*, а *у* на *8*. За *й* нисмо сигурни да га није Бранковић употребљавао, тако да у вези с тим знаком није било интервенција. Остале варијанте истих знакова дате су према издањима, из тог разлога што су и у оригиналима присутна колебања (у погледу *о* и *ω*, *ѳ* и *е*, полугласника, разних форми гласа *и*), па би само уједначавање водило у сигурне грешке. Издавачи су већином разрешавали скраћенице, што је и овде пренето од њих. С друге стране, у *Сјом Арс* текстови су издати са надредним словима која нам је због техничких разлога било тешко копирати, па је разрешавање извршио сам аутор ове расправе, придржавајући се напред изнетих транскрипционих узуса. Реконструисане речи су на тим местима писане без полугласника, без *ѳ*, са *и* и *о*, пошто се тако може наћи и у оригиналима, премда не увек.

Као што је на почетку и речено, расправа која није рађена ни по оригиналу ни по аутентичном издању може имати неке друге претензије, али не и те да се упушта у начин писања и у фонетику. Све што је доведе казано било је само нужно објашњење због навођења примера, а даље ће се из те области показати једино неколико интересантнијих а сигурних података.

Бранковић је растављао речи, мада се понешто може наћи и састављено, нарочито када су у питању енклитике: ва н’емџке. Има надредних

слова (највише *м, њ, х*), али у штедљивој употреби. Неке речи се скраћују традиционално: цра. У Бранковићеве обичаје спада обавезно исписивање на дну претходне стране оне речи којом следећа страна почиње. Кад жели да убаци уметак исписан накнадно на маргини, он употребљава знаке сличне данашњим коректорским, углавном мало гломазније: цртеж кључа, више пута прецртаног, два пута прецртану нулу, слику маказа, превучену деветку итд. Постоји и круг са уписаним унутра „М. П.“, тачно онако како се и данас симболизује место печата. Рукопис је врло исписан, уједначен, чврст, редови равномерно размакнути, слова доста крупна. И десна маргина, као и лева, лепо је изравнана: кад је потребно, реч се преноси помоћу знака (=), а ако је завршена нешто пре замишљене десне ивице, празнина се попуњава једноструком положеном цртом. Све ове опаске о уредности писања вреде нарочито за раније године његовог стваралачког рада. Бранковић није патио од величине или извијања почетних слова, није правио шаре и репиће, нема преплитања. Његов рукопис одаје човека који је врло много писао, али по страни од тадашњих српских графичких навика.

У Хроникама и у оригиналном писму пољском краљу приметили смо двостубачни текст, пола српски, пола латински. Рука која је писала латински није Бранковићева, али је иста на оба места. Можда се податак о његовом личном писару тиче управо оне особе која је уписивала делове на латинском језику¹².

Бранковићев писани језик показује на многим местима србуљско одн. српско третирање полугласника: ва, на (= њ, везник), васачески, са васаким, величства, васпаминаниємъ, васприємъ, лаже пророка, почаншаго, васѣе, дългоднѣставнаго, нѣдсапними, гречаски, дацерь, воінставнѣ, потреболазних, саразітелно, аггль господанъ итд. итд. Хиперсрбизам: приложаніе (*Сѣом Арс* 79), уместо правилнога приложеніе. Хиперславенизми: пълзовати се (*Нов* 150), зъмьлно-родніе (*Нов* 149). У свему овоме се јављају многобројне недоследности на кратким растојањима. На крају речи мноштво је примера без полугласника, понекад с апострофом, понекад са етимолошки погрешном употребом јерова.

За издавача је био занимљив случај шајод (*Нов* 161), уз који Новаковић каже у белешци под текстом изричито: „У овој ријечи је употребљена јота“¹³.

Видимо неколико начина представљања гласа *ћ*: тјодовітно (*Нов* 144), Оѣодора Рѣптіна (*Нов* 153), Іован Монастірліитѣ . . . Іованѣ Монастірліитію (обоје *Нов* 153), Геѣргіѣ Бранкович (*Нов Ђ*, 170), Георгіѣ Бранковіт' (*Нов Ђ* 178).

¹² „[Хронике] . . . све написано руком самога Бранковића или руком онога младша, који му је био неко време секретар, и кога он називаше својим синовцем (anepsum). Овај синовац, по речима Минетије [кућевласника у Хебу, где је Б. живео], био је природни син деспотов“ (Убичинија [прев. М. Ђ. Милићевић], *Ђорђе Бранковић њоследњи српски деспот*, ГлСУД н. с. 28 (1870) 296. О родбинским и сарадничким везама те двојице скептичнице говори Ј. Радонић, о. с. 1911, 608.

¹³ „Постојање слова *ј* . . . не карактерише само Рајићеву графију, већ и друге ћирилске писце и писаре пре Вука“ (А. Младеновић, *О народном језику Јована Рајића*, изд. Матица српска 1964, 147).

III

У даљем излагању моћи ће да се прате две врсте појава: архаичност, са почецима општег еволуисања и са дијалекатским особеностима које пробијајући понегде кроз текст сведоче о близини шумадијско-војвођанског говора; а затим утицаји разних врста, као и сасвим оригиналне Бранковићеве специфичности. Због провизорног карактера нашег приказивања свака нађена црта, као ни целина, неће бити прецизиране у погледу уже дијалекатске припадности или еквивалентности са цртама у другим списима истог или приближно истог периода.

Од фонетских особина скренућемо пажњу још само на две, које јасно пробијају и поред правописног шаренила и едиторских неукости и пропуста.

Прво, напоредо са чувањем *x* има врло много трагова изговора без њега, и то са упадљивим преовлађивањем те особине у падежним завршецима на *-их* према скромнијој заступљености у завршецима на *-ах*, где се *x* много чешће чува: ва превелики свои срочно изложениахъ (*Сѣом Арс* 81), ѿ Савраматѣски' държавах, ва кои' странах (обоје *Рув* 7), ва чѣжди' странах (*Рув* 8), четири васеленски' патриарховъ (*Рув* 9), ва рѣках твои, ва ѿбои странах (обоје *Рув* 13), ѿ ѿкъръстни' Кралѣвстввах (*Рув* 16), ва дале чайши странах, ва распѣтни' и прошаствительни' стазах (обоје *Рув* 17), ва планински' горах (а напоредо: ѿ некогѣ велможнихъ своих; обоје *Рув* 23), ѣдини ѿ дрѣзи (*Рув* 18), ѿт дрѣвни временахъ ѿставлена (*Нов* 151), нинишни потреб ради (*Нов* 159). Понегде наилази висока фреквенција те појаве: ва васи' проходни' Босански' прѣдели бдительни' стрѣжущи' поставивъ (*Рув* 22). Чести апострофи могу бити и интересенција издавача, али само одсуство *x* (обележено апострофом или необележено) свакако потиче из оригинала, пошто би наши стари издавачи-филолози пре успостављали *x* по етимологији него што би га избацивали. У каснијим преписима примећује се затирање или друкчије третирање тог дијалектизма: въ вѣчньи земный ѿтчествіахъ и степенѣхъ достоинстввахъ (*ОЛ Арс* 99). — Губљење *x* је добро позната црта шумадијско-војвођанских говора, а предњачење те фонетске промене у *-их* испред *-ах* може послужити са своје стране као путоказ у историји појаве, уколико се Бранковићево језичко сведочанство узме озбиљније у обзир.

У вези с овим се налази и појава *xv > ѳ*, такође позната и у новијем и у старијем језику тога подручја: савършенѣ фалѣ, пофалами (обоје *Рув* 20), велефално (*Рув* 24), префалномѣ (*Рув* 28), док се у преписима *xv* рестаурише: прехвалноу (*ОЛ Арс* 100).

Друга фонетска особеност је неуједначен рефлекс старогѣ ѣ (које се почешће и пише тим знаком, а иначе је најчешће замењено екавски). Знакова ијекавског изговора има, мада у врло ограниченом броју: нѣсмо (*Нов Арс* 167); ген. мн. ѿ дрѣзи' некѣе (*Рув* 8), множаство многошѣмниѣ дрѣвеси (*Рув* 17). У нашем првом примеру ијекавизам може потицати и од самог Арсенија III (пример је из његовог „оригинала“, тј. из преписа Бранковићевог продукта), а што се тиче друга два примера узета из самих Хроника, одјек је пристигао из ко зна којегѣ говора, при чему напомињемо да је такав одјек у ген. мн. могао лакше да се створи под пером овог нестручног

писца који је идентичан наставак употребљавао и у ген. јд. ж. р., разуме се из других разлога (као рефлекс стсл. — ља): ѿт ђгар'ске канцалари (Нов Арс 167), таковиѣ лотиѣ смрти избившиѣмъ, реки глаголемнѣ Сава (обоје Рув 20), саветниковъ Сърбскиѣ области (Рув 30).

Префикси *ѣри-* и *ѣре-* се узајамно мешају (појава позната шум.-војв. говорима): прѣвикнѣти своимъ ѡбичаѣмъ (Рув 24); обратно: пристављению (м. пре-, реч са значењем смрт, Вук). У страниј речи по аналогији с префиксом: прѣвелегѣ (Сѣом Арс 82)¹⁴. *Пре-* се јавља уместо *ѣра-* у речи прадед, и то више пута: прѣдедови, предедовъ итд. Појављује се назив „преко“ у икаквском облику: приспевшиѣмъ ѣмъ до реки глаголемнѣ Сава, и тѣ неимѣщимъ ни единого своѣго приготовлѣннѣа, имже бы вазмогли привестие прико (Рув 20, уједно пример и за *ѣрѣ-* > *ѣри-* у претпоследњој речи — са издавачевом белешком под текстом да се реч прико доследно пише икавски¹⁵). Реч комисија: комѣси (Нов Арс 167)¹⁶.

Има доказа о дијалекатској варијанти корена мног-¹⁷: да приѣмложитса (Ол Арс 101); о заменици таков¹⁸: таковѣ слабѣ и тѣпѣ лопатѣ (Рув 7), таково дѣло (Ол Арс 97). Заменице таков и јаков могу се узајамно подржавати: наиме, ова друга се обилато употребљава у тексту, што није дијалектизам него ће бити архаизам, истина редак, јер се у старословенском налази у мањем броју *ѣаковъ* него *ѣа*¹⁹. Бранковиѣ: ѣакова злоба (Нов 159), посѡбствѣѣмъ ѣаковѣмъ (Нов Арс 168), ниѣаково дело (Рув 18), ни ѣаковѣмъ врачеваниѣмъ (Рув 29), ни ѣаковиѣ десѣтѣни (Нов 151), ниѣаково попечѣниѣ (Нов Ђ 171), ниѣаково досажѣниѣ (Нов Ђ 181), ни ѣаково зданиѣ (Нов Арс 168).

Бранковиѣ деклинира заменицу кто: не смеѡциѣ никтомѣ (Рув 13), никтомѣ (Нов Ђ 182) — превирање облика или недовољно владање језичким системом. Присвојна заменица 3. л. јд.: родитѣлѣа Еговаго (Рув 11), посѡбникомѣ Еговим (Рув 12) — једна од архаичних форми, са иновацијом у промени.

Пратећи парадигме видимо да је у именичку промену продрло доста иновација у ген. јд., који не ретко добива савремени облик: Црнѣ Горѣ (В 3), ѿт бѣдим'ске камѣре (Нов Арс 167); сего времѣна (Рув 22), плѣмена (Нов Арс 164). Неправиљна иновација у вокативу: дан'ниѣо (Нов 145). Инстр. јд. лозом (Нов Арс 164).

Падежи множине били су у текстовима онога времена и иначе у преформирању, и то се одразило и овде, нарочито у генитиву и инструменталу. Код генитива директан додир с локативом: ѿт дрѣвни времѣнах (Нов 151),

¹⁴ Реч се и данас тако чује у Срему: Б. Николић, *Сремски говор*, СДЗБ 14, 312.

¹⁵ „Прико“ само у западном Срему одн. у северном сремском Подунављу, уп. А. Младеновић, примери и литература у о. с. 62. У Банату: П. Ђвић, *О говорила Баната*, ЈФ 18, 147; у Бачкој такође постоји *ѣрико*, уп. напомену поводом Срема код Б. Николића, о. с. 381.

¹⁶ Познато у Срему (Б. Николић, *Сремски говор*, 335); у Мачви (Б. Николић, *Мачвански говор*, СДЗБ 16, 236).

¹⁷ „Млого“ у Мачви, не сасвим доследно, уп. Б. Николић, *Мачвански говор*, 247; „у целом Срему“, Б. Николић, *Сремски говор*, 333.

¹⁸ А. Младеновић, о. с., налази у језику Ј. Рајића, додуше ретко, и варијанту *ѣаков*, осим *ѣаков-* и *ѣаки*. Спомиње да тога има и код З. Орфелина. РЈА даје различите старе потврде.

¹⁹ У РЈА има само један пример за јаков, из старог језика.

ѡ алемански странах (Рув 3); додир с инструменталом (или губљење х у прелазној формацији): ѡ дрѣвних . . . саписатељи (Рув 3 и 7), множаство многошмниѣ дрѣвеси (Рув 7); траг двојине: ѡт руку нашу (Нов Арс 167); са-времени облик: места (Рув 14), до Рѣдничких лѣгова (Рув 18). Код инструмен-тала је чест рефлекс облика на -ѣми: царскими дарми (Рув 14), бисерми (Рув 27), царми, Кралъми (обоје ОЛ Арс 96), ѣстми, ѣстѣми (обоје Нов Ђ 180); у другим случајевима мешавина: междѣ . . . двѣми монархами (Рув 13), дрѣвними ѣгърскими кралѣвими (Нов 149), своими вождоначалникоми, кнезовими и деспотами . . . съ прочими своими тайно согласникоми (ОЛ Арс 95), твоимы . . . достоиѣиыма и благодѣиѣиыма (ОЛ Арс 101).

У заменичком и сложеном придевском наставку генитива једине честа су двојства: свога — прѣстолнаго (обоје Нов 144). Спорадично иновирани датив: ка великомѣ ѡлтарѣ (Рув 27). У множини придева и заменица има врло много укрштања и шаренила.

Занимљиво је да у синтакси падежа налазимо узајамно замењивање акузатива и локатива²⁰: ѡходитъ ва Босански' гранични' странах (Рув 22), въ странахъ своихъ возвратитисѣ (ОЛ Арс 102); с друге стране: имѣашѣ ва свою область . . . више вспоменѣта места (Рув 12), ва воинство Егово слѣчивша се велика гнѡсь (Рув 19), прѣбивающаго во обитель (Рув 21), имѣетъ бити ва град зовоми Камбѣрианъ (Рув 28), ѡбрѣтаваемъ биваетъ ва гранично место (Нов Ђ 173), не оставитъ ли дѣвѣдѣсетъ и дѣвет [оваца] ва пѣстиню (Нов Ђ 181).

Заступљен је посесивни датив: ѡбразѣ моѣмѣ свѡбожденіѣ (Нов Ђ 177), нарочито од личних заменица у функцији присвојних придева, са дијалекатским дативом „ви“: въ прѣбистріѣ ти памѣти, бѣгоказатѣлноѣ ви слово, бѣгородноѣ ви имѣ (све Сѡм Арс 79), синолѣпнаго ти . . . хотѣніѣ (Сѡм Арс 82), свою имѣ область (ОЛ Арс 95). Међу нашим примерима заменичког посесивног датива, можда случајно, присутни су сами примери из стилизованих Арсенијевих писама, вероватно његовом руком преписиваних, па се та особина можда овде појачала и интервенцијом Црногорца Арсенија III, мада је иначе позната у шум.-војв. говорима²¹. Обрти као „свою имѣ область“ воде порекло из старословенског.

Врло карактеристична Бранковићева тенденција да глаголске основе проширује инфиксом -ва- могла би на први поглед да подсети на једну рас-прострањену шум.-војв. особину, коју симболизује други члан пара *показујем — показивам*. Међутим, Бранковићева специфичност највероватније нема никакве везе с овим, него представља једну од његових језичких *idées*

²⁰ Појава је мање распрострањена у Срему (Б. Николић, *Сремски говор*, 366), више у Банату (П. Ивић, *О говорима Баната*, 153, где аутор сматра да је то утицај румунског језика). Додаћемо овде потврда за ову појаву из других споменика наше старе књижевности, пошто сматрамо да се о њеној старини и распрострањености у писаним споменицима још не зна довољно: и вѣлѣзъ же вѣ чрьтогѣ сѣде на прѣстолѣ златѣ (Житије и живѣ чловека божіѣѣ Алексіѣѣ), погрѣзи се вѣ воде (Апокр. прича о Адаму), сѣдѣ на земли рече, вѣдварает се вѣ дворѣ кесаревѣ (обоје Живот архиепископа Максима), сѣмрѣтъ га вѣ срдици земли сѣведе (Песма смрти); обрнуто: многа мѣста вѣ запоустѣниѣ боудоуть (Житије и живѣ Јоакима Сарандапорског). (Из нашег материјала скупљеног за даље студије.)

²¹ Б. Николић, *Сремски говор*, 365; П., *Мачвански говор*, 284. Има и у језику Гавр. Стеф. Венцловића (В. Јовановић, *Гаврило Стефановић Венцловић*, СДЗБ 2, 212).

fixes: пошчевателно възбуждавање, ми тебе не очекуваме, ниже паки обличаваме (све *Нов* 149), са нштекаваоушим се, сачисловают, присаваздържаваниа (све *Нов* 158), вазвращеваниу (*Нов Ъ* 172), обретаваемъ биваетъ (*Нов Ъ* 173), неизчерпаваемаго (*Нов Арс* 164), вожделеваниа (*Сйом Арс* 81).

IV

Појаве о којима смо догде говорили могу бар донекле да буду уклопљене у разматрања о територијалној и временској локацији пишчевог језика, како се то и иначе чини у сличним проучавањима. Оно што ћемо даље изнети не може послужити више никаквом постављању у систем: то су Бранковићеви језички специјалитети и „куриозуми“, као и знаци особених утицаја других језика које је он познавао.

Код глагола пада у очи претерано честа употреба облика сућ у склопу перфекта: разлѣчили се сѣт (*Рув* 18), привезли сѣтъ (*Рув* 27), разпространили са сѣт (*ОЛ Арс* 96), не сѣтъ били (*Рув* 29).

Бранковић је склон да гради сложени потенцијал: и таи . . . градъ притворилъ би билъ аще Андроникъ царъ самирение са Кралѣмъ сатворити не самотрил би билъ (паче же аще самѣртносни часъ сакрачениемъ жизни его ва скорѣ не бил би емѣ приспелъ) (*Рув* 12).

Многобројни су сложени футури од свршених глагола са помоћним глаголом бити, конструисани на основу неких половичних знања: ѣказати бѣдет (*Нов* 149), ѣтслати бѣдѣт, васприѣти бѣдѣт, сатрѣпити се бѣдѣт (све *Нов Ъ* 171), да изобрести и приобрести бѣдет (*Нов Ъ* 178), вазрадѣти . . . бѣдемо (*Нов Ъ* 180), заплатити не бѣдет, пребити бѣдѣт' (обоје *Нов Арс* 165), полѣчити бѣдетѣ, да не . . . прѣвратити бѣдемо (обоје *Нов Арс* 167). Мора се напоменути да се у мађарском језику футур гради од помоћног глагола fog (са значењем ухватити, узети) и инфинитива, без обзира на аспектску разлику која се иначе да осетити у глаголу, а и у немачком је донекле сличан случај, па је Бранковићево слабо познавање словенског футура било вероватно још потенцирано овим утицајима.

Ингресивност се исказује (без обзира на глаголски вид) глаголима стати, начинати: станѣ сатворити (*Рув* 13), начинаѣт ѣстроити (*Рув* 3), бранѣ творити са ѣгромъ грѣдѣти начинаѣт [полази да ратује], ѣгри . . . бѣгствѣ себѣ вадати [вѣдати] начинають (обоје *Рув* 20).

Према постојећим конструкцијама у нашем језику, али на доста специфичан начин, направљене су дебитивне конструкције са глаголом имати: неведомо и нејавствано незнаемо бити имѣет (*Нов Арс* 162), влекоми бити имѣют (*Нов Арс* 165), вѣспом'нѣти се имат, вѣ место нашего смѣрѣниа да поклонити се имат (обоје *Сйом Арс* 79).

За Бранковићев стил необично су карактеристични партиципи презента пасива, и то нарочито од глагола „бивати“. По овом облику најпре и могу да се препознају његови преводи или „стилска вежбања“. Бранковић је, ваљда, замишљао да је то добар превод за разне латинске и друге партиципе које је познавао. Треба имати у виду употребу партиципа презента актива од глагола *van* са значењем бити, постојати у мађарском језику, која је сувишна за

словенску структуру²². Али ако такав облик још и има неког лексичког смисла у извесним случајевима — нпр. биваема саставихомь (*Рув* 10), држави биваемиє ва странах рекоми области (државе које се налазе . . . *Рув* 12), јако мирскога лика тако и цркoвнoгa лика биваеми (они који су духовнога звања . . . *Нов Ђ* 171), свобождаваєм да биваю и прежде биваемој златолепној свободности вазвратим да биваю (слободи која је некад била . . . *Нов Ђ* 177), — то је он ипак у већини случајева употребљен плеонастично; а ако му је функција та да овремени атрибут, средство је чудновато: ва област земли Италијској биваемој (*Рув* 27), издаваемо-биваемоу привилегијског дипломѧ . . . печатом ѧтврждѧнѧ биваємѧ (*Нов* 152), народе православни, јако дрoвнoгa тако и мирскога лика биваеми (*Нов Ђ* 180), рекомагo народа биваемој државној земли (*Сјом Арс* 81), во области земли словеносербској биваемој (*ОЛ Арс* 94), дѧше спасителњимь свидѧтелствомь списанна биваеми . . . сѧть (*ОЛ Арс* 103). Бранковић воли да овај партицип наслони на још један сличан: ни ѡ когo ѡбидимо биваемо (*Рув* 16), Сърблѧмь . . . страхомь ѡбдржимимь биваемимь (*Рув* 19), царѧ ѡбрѧтајуѧмь се биваємѧ (*Рув* 23), десетини ваздаеми биваеми (*Нов* 149), сажителствѧеми биваеми (*Нов* 151), слѧчимa биваема сѧть (*Нов Арс* 164), влекома биваема (*Нов Арс* 165), вѧдѧше знаема биваемагo рекомоу [рекомого?] Георгіа Бранковича (*ОЛ Арс* 95). Фреквенција овог облика, згуснута каткад до карикатуре, може се видети из следећег одломка: цркoвнi личѧе, да благоѧгодно вaмeстим пребиваеми бѧдѧши многоразлична и не тачію неподобна биваема, на ѧбо светими васѧленскими сабори еѧе и проклетієм anaѧеми прідаваема биваема себе присвојуваеши (*Нов* 148).

Бранковић не осѧћа семантику глагола бити одн. бивати: Ирина . . . бивашѧ сѧстра . . . Константина (*ОЛ Арс* 97), — и зато их експлоатише немилосрдно, као морфолошке ослонце уз друге глаголске облике, уместо једноставније конјугације, или сасвим плеонастично: тогдa слѧчивишѧ се бити и славномѧ празникѧ (*Рув* 11), аѧе . . . би самьртию изчезаваєм бив (*Нов* 146), ва тижде дни . . . слѧчимо бист (*Нов* 162), ѡтсѧвателно ѧказѧемо биваѧт (*Нов Ђ* 177), лозом влѧѧѧеи се биви нинишнi деспот' (*Нов Арс* 164), светь нашѧ прѧтоплеиши Прѧсветлоѧ царствіѧ ваше биваѧѧѧи (*Сјом Арс* 79), вnѧгда емѧ пѧтѧшѧствіѧ слѧчимо бивашѧ ѡхoдити (*ОЛ Арс* 94), вѧ . . . дакијскихѧ странахѧ ѡбрѧтајуѧсѧ бити вишѧимѧноватомѧ . . . Георгію (*ОЛ Арс* 98). У имитацијама апсолутног дативa, где без потребе учествује и партицип „бивши“, долази до свакојаке збрке: крѧпко ѧтврждѧнѧ бившѧмѧ (*Рув* 23), ѧслишавѧѧе Ђoанѧ Катакѧзинѧ самьртию изчезнѧтѧ бившѧ Сѧлтанѧ (*Рув* 26), грозничноу болѧзноу ѧызвлѧннoмѧ бившѧмѧ (*Рув* 29).

Има „поштапања“ и другим семантички непотпуним глаголима: сложеніє сатворити да вазмогѧть (*Рув* 18), шaствіѧ сатворивѧ (*Рув* 23), пришaствіѧ сатворивши (*Нов Ђ* 172), пересѧленіє сѧтворивѧ (*ОЛ Арс* 97), ѡхoждѧніє сoтворивѧ (*ОЛ Арс* 99), разсѧждѧніє сѧтворихомь (*ОЛ Арс* 101); такоѧе: растаниє садѧвали сѧть (растали су се, *Рув* 14). У мађарском језику, нарочито у бирократском стилу, има такоѧе много „поштапања“ глаголом csinál (правити, чинити); „превод“ је провидан, али фантастичан.

²² Ebből az utcából való emberek — ѧуди из ове улице, букв. „ѧуди који су (сушти, рус. сущие, или како би Бр. рекао биваемије) из ове улице“.

Употреба глагола „притворити“: 8тврждениєм притворивъ (*Рув* 16), никакво дело савършено притворити невазможноше (*Рув* 18), совѣт притворают (*ОЛ Арс* 95), исп. немачко feststellen; с тим у вези и: ва притворително сказаниє васпомени (*Нов* 148). Највероватније је романски утицај употреба глагола „сатворити“, „начинити“ у смислу дати упутство, наредити: великиє шѣмниє дрѣвеси сасѣщи сатворивъ, и ва проходителна места прѣдъ поставити становито 8редивъ и разпѣтнѣе стази крѣпко припѣшити и ѿ васѣдѣ велими притворити начинивъ (*Рув* 22), исп. румунско a face, француско faire у оваквој функцији. Даље: повелеваєтъ принѣсти людиє ѿ алемански странах (*Рув* 3), исп. нем. die Leute holen или мађ. глагол hoz, који значи и донети, али у неким везама и довести. Воинство своєго Народа ва редъ 8мѣщаваєтъ (*Рув* 3), исп. мађ. rendbehoz, што значи довести у ред, али букв. сместити, наместити (у ред). Преводи с латинског: notum facimus (*Нов* 155) — вѣстно садеваєм (*Нов* 158); Dominus Monasterli im adjuncta consignatione numerum et qualitate pagorum ipse inquisitioni subjecerit (господин М. је у приложеној исправи број и каквоћу села сам подвргао испитивању, *Нов* 155) — господинъ Монастѣрли ва предавателно назнаменованіє сачислованіє и ѿкова бивають [!] села он [ipse!] вазискателно истезаніє [!] подложивъ (*Нов* 158). Ево још примера: Cum autem praementionatus Dominus Monasterli omnium nomine gratuitos labores ad armadam et pro nunc et in posterum abductionem navium Bajam sine stipendio promoturum pollicitus fuerit . . . (*Нов* 156) — ѿкоже 8бо преваспомениѣми господинъ Монастѣрли васѣми именѣм кромѣ заплатителној 8лафи рѣкоделателна изследствованіа ка брантворителномѣ воинствѣ и нишашни потреб ради и ѿтнѣд ва бѣдѣще време ѿношеніа корабѣлска ва Баю кромѣ заплатителној 8лафи 8строити ѿбѣщаваєм бив . . . (*Нов* 159).

Бранковић, као и неки други представници позног палеославенитета, сматра партицип на -л- еквивалентом личног глаголског облика или бар партиципа на -л-: и многиє държави земли тои ва пленъ притворивъ, такожде же и градови многи ѿ царства грѣчаскаго васприєтъ (*Рув* 12), по многа царска любовна прошениа егова, важделєвъ царь и стане сатворити (*Рув* 13), ваменити бѣше 8мисливъ (м. 8мислилъ, *Рув* 16). Ево како изгледају два одсечка на истој страни текста, који илуструју приповедање у самим партиципима: савакѣпивъ и он множество своє воинство, на 8бо вазрѣвшемѣ ѿко са толико великою сѣпостатною силою прѣдстателствовати емѣ невазможномѣ бити самотривъ . . . Алеѣндерже войвода 8зревъ кралѣвско толико велико прѣлюбазнейше дарованіє, и благочастнейше васприєтиє, иже кралѣвскимъ благодѣланиємъ прѣодолѣномѣ бити себе самотривъ, того ради вечнаго покоя самирениємъ придрѣжати са Кралѣмъ, нерѣшимо 8строивъ, Егоже ва жевоте своємъ единствено дрѣжство целокѣпно сахранивъ и пристойнѣ вазаймодателнѣ часть непоколебимо садевати се 8тврдивъ, Бонфинѣ Историкѣ тако свѣдетелствѣющѣ (*Рув* 22).

Бранковић је веома издашан у грађењу двочланих именских синтагми, у којима је придев обично китѣаста творевина, већином са наставком -иѣлни, а други члан је махом глаголска именица: самирително хотѣниє (*Вук*), присланиє наше ва чѣждо странствователно сие прѣбиваниє (послали су нас да боравимо у овој туђини, *Нов Ђ* 170), ѿ толико многовременнаго пренеповинѣишаго заставлѣнїа, разрешително ѿвѣтоиздаваніє (обоје *Нов Ђ* 177),

прѣпорѣчителное ослоненіе (*Сѣом Арс* 79), челобитное поклоненіе (*Сѣом Арс* 81). Синтагме са попридевљеним генитивним и другим падежним односима нису стране старословенском језику, а има их и овде много: граднаго начелника (*Рув* 18), пенезнаго заплаченія (*Нов* 158), дѣнавскаго низтеченія (*ОЛ Арс* 103), спензнаго вѣздаванія (плаћања новца, *Сѣом Арс* 83), ѡзліщно заставленіе (хашшење, *Нов* 162), шѣмниє дрѣвеси (шумско дрѣве, *Рув* 22).

Тим поступком се даље стварају делимични или комплетни плеоназми: побѣдоносномѡ преодолѣванію (*Нов* 152), кроме заплатителнои ѡлафи (турцизам; израз је превод са лат. *sine stipendio*, *Нов* 156), дѣдични наследник (*Нов Ђ* 170), слобождителнаго избавленія (*Нов Арс* 164), саписателнимъ начертаніемъ (*ОЛ Арс* 102), ванѡстаръ ваходително шаствиє, ва планински горах (обоје *Рув* 23), борително ратованіє, на ратной брани (обоје *Рув* 19), ратователна бранъ (*ОЛ Арс* 95), словеснѣша глаголанія (*ОЛ Арс* 94), глаголателнаго слова (*ОЛ Арс* 96), глаголателнаго сбѣсѣдѣванія (*ОЛ Арс* 98), зрачномѡ вбразѡ моємѡ свобожденіє (отприлике: моје физичко ослобођење, букв. „мом формалном изгледу“ — тј. моје личности — ослобођење, *Нов Ђ* 177), причинателна вина (*Нов Ђ* 170), причинателниѡ винни ради (*ОЛ Арс* 96), сицевыѡ виновныѡ причины ради (*ОЛ Арс* 98). Тако долази и до: борителнаго брана (*Рув* 26), одежднаго одеанія (*Нов Ђ* 178), честнѣшнєю честію (*ОЛ Арс* 96)²³. Плеонизми се јављају и у оквиру глаголских синтагми: прихождениємъ приспеють (*Рув* 16), именємъ зовоми (*Рув* 21), писаниємъ начертавъ (*Рув* 26), канєще понѡждавають (понукујући терају, *Нов Ђ* 171).

Стил је на неким местима крајње накинѣурен, а понегде јѣдва разумљив: И мы подѣ високопарнаго орлѡ благохладнє лѣтаюцими крили животь свои блѣголѣпнє вѣ восточнаго православія столпє непоколебнє да напитаемся (*Сѣом Арс* 83); ради мало оставшаго ми пасомства блѣгоотишно житѣлство имѣ изьследствовати ѡстрѣмленнѣм шаствиєм и до прѣбывателносны оскѣдством доволное мѣсто дошадше вѣзлагающе чаателно желаніє ико на прѣвисоко всемоцинѣю вишнаго дѣсницѡ потом и на ваше великомоцино сѣдарство (*Сѣом Арс* 79).

На крају неколико речи о специфичностима Бранковићеве лексике.

Налазимо употребу заменице „неки“ са појачаним пејоративним призвуком. Тако, кад говори с огорчењем о представницима цркве: неки сѣрбски цѣрковни лиичє (*Нов* 148), сѣрбски неки цѣрковни лиичє (*Нов* 150), тѣм ли, едини неки сѣрбски цѣрковни лиичє (*Нов* 151), реченномѡ некоємѡ цѣрковномѡ лиикѡ (*Нов* 153).

Назив за Боку Которску или за крај око ње: ва . . . Рѣдинє, и ва ина мѣста ва лони Которской (*Рув* 22). Даље: рекомиє реки Цѣтина или Зѣтина (*Рув* 23); белополски градъ сирєчь Белградъ (*Рув* 24).

За „витез“ је употребљена реч конник (*chevalier*), коју у том ужем значењу нисмо нашли ни у РЈА ни у неким другим прегледаним регистрима речи уз издања старих дела (реч иначе живи у значењу коњаник): са неколикими благородним конници (*Рув* 18). Није обична ни реч гнєсь у значењу епидемија, како је употребљено у *Рув* 19. У вези са понизенство: на-

²³ Н. Радојчић је негде приметио и „берберски бријач“, о. с. 38.

шем8 понизенств8 (*Сѣом Арс* 83); у РЈА, s. v. poniženstvo, стоји да на два места има и poniženstvo, али „јамачно погрешно“ (код два писца из 18. века).

Туђице: ниже нечастиво себе поречеши мозолиѣм, сиреч помрачениѣм добраго 8чениа (*Нов* 149), не 8бо неким мозолиским себе поречениѣм (*Нов* 151); у нашим изворима нисмо видели у одговарајућем значењу реч мозол, док чешки и полски познају фигуративно значење: брига, окапање. Статично састављена (*Нов* 151); чеш. statek значи имовина, благо. Прошаствиѣ елчиами (*Нов. Ђ.* 184); турска реч, дата у РЈА, са значењем покликисар. Которе биле сѣтъ (*Сѣом Арс* 82); русизам, има га у србуљама; Бранковић иначе не употребљава реч „који“, али богато оперише са „иже“.

У духу старог језика, а подстакнут и својом склоношћу ка ковању речи, Бранковић гради полусложенице и сложенице састављене каткад и од по три и више делова: едино сагласителнимъ (*Рув* 12), ѿбще-едино-сагласителнои (*Нов* 148), народа нашего Сербо босанно и бѣлгарро славно славенскаго изьика (*В* 3), измаило-агаренскаго, погано тиранскои (обоје *Нов Арс* 163); снѣдножилитнаго бѣлиа (*Нов Ђ* 178), мирношаставнаго достиженѣиа (*Сѣом Арс* 79), заложно прѣбывателньи посланикѣ (*ОЛ Арс* 95), дерзновенно строителна прѣмѣдрость (*ОЛ Арс* 100), прѣславнознаменителнаго имена (*ОЛ Арс* 101); ижеже и сьбитъ се словодѣлом (*Нов Арс* 167), отвѣтоваздавание (*Сѣом Арс* 81), хитра памятоѣмность, прѣпроцвѣтенио (обоје *ОЛ Арс* 100); присачетовахом (*ОЛ Арс* 101), присавачетованиѣ (*ОЛ Арс* 102), саватекаваоуѣе се (*Нов* 154). Порекло понског од саставних делова може се разумети из паралелног латинског текста: aequiparetur (*Нов* 156) — единосаравнителан да бѣдет (*Нов* 159).

Омашке падају или на терет самог Бранковића, или преписивача, или издавача: васѣ ли мнитъ ми се вамъ Апоплектическа (*Нов Ђ* 181, где би требало да је реч о Апокалипси); ѿ прочежем8 (*Нов Арс* 170, уместо ѿ прочем8 же).

V

После ове анализе неће бити тешко да се препозна Бранковићев труд у још неким саставима које су тобоже писала (можда одиста преписивала) друга лица или за које се бар не каже да су Бранковићеви. Додајемо само мала пробна читања, јер су одговарајућа издања сасвим непоуздана. (Цитира се како је издато.)

И на васако лето помилователну грамоту, рекоми по нашему милостивни Хрисовул ваздал ему бист, јештеже ктому приложивши, и архијерејска Мигра ваздаванием творима бити царским повелением обештавана биваше („Писмо Арсенијево“ 1696. г. руском цару, *В* 6 119).

Вјем, јако в знателное разуменије јѣст вашему велможству, о њекојем лаже именујуштим се ва прозвании Бранковичком, иже от постаанија своегоси подрјекла Бранковичем прозивали се сут; по вашему же рјехом в тамошнују страну удалењију, великим труда положенијем василовати себе непоштедел јѣст, јеже в число имене високороднаго ви прозванија утвржде-нно себе пројавити да могут („Писмо Совронија Подгоричанина“ 1704. г. Ђорђу Бранковићу, *В* 6 200).

Повелеваем убо вам премилостивнејше, јако да ви томужде Бранковичу, преименование с њ. флоринта, от врјемена до врјемена летними четврто числними врјемени, по обичному подобију Сведетелством изсьедователнаго писанија васприетием да ваздата будет. Јаже ва настоештаго прошителнаго истезаниа, ва праведно издаваемо прошение ванимаемо бити имеет (В 6 Прев 9).

Да дозвољено му будет изхождение творити ва вртоградех, дондеже своим временем испитаема имеет бити Егова причина . . . таже между времено мимошаствие, да имеет стрпљение, купно са господаром Патриархом, еда како господ Бог васкоро провидети будет о самиренију, и тако ва области илирическија земли своєї ваместивим бившим, в тамо власти своими пребивателно жилиште творити вазмогут (В 6 Прев 10—11).

Приметићемо узгред да и поред потпуне непозуданости Витковићеве транскрипције остаје сигурно бар то да Витковић (иначе у науци сумњичен за фалсификате) није могао измислити овакве текстове, пошто је Бранковићев стил одиста тешко подражавати, а поготову је то тешко било у време Витковића, када су знања била оскуднија. То је доказ више да рђава издања могу ипак нечем послужити, бар историји уз помоћ лингвистике, ако не и самој лингвистици. Уосталом, у другом нашем одломку аутентичност је још у томе што пробијају ијекавизми преписивача Словенија: њеки, подрјекло. У трећем одломку читамо пропителнаго (*c > ш*), што подсећа на многе примере у Витковићевом издању Споменика из будимског и пештанског архива²⁴: тои шѣми то есте плаћи (суми, 16), Шлавоніа (100), такшомъ (таксом, 120), першоиа (персона, 158). У питању је ондашњи непосредни а затим и посредни мађарски утицај.

VI

Мали текст, врсту предговора Хроникама, који није нађен уз Хронике него уз касније преписе, наука признаје као Бранковићев. Овде је он анализиран према издању у цитираном раду Н. Радојчића, где је прештампан из тзв. Хоповског рукописа бр. 125. Правописне и фонетске особине припадају делимично или већим делом преписивачу. Примећује се да је текст писан доста добро, што и Н. Радојчић наглашава²⁵, јасно, без извештачених партиципских конструкција, са преовлађивањем аориста и са нормираном хипотаксом. Аутор текста говори о себи као о грешном Георгију Бранковичу, и баш у овом експонираном делу, где би се очекивала нарочита патетичност, он се изражава о себи неуобичајено смерно. Дајемо један одломак (графички верно издању):

Обретохъ ѿ книгъ старовременыхъ Грчаскихъ и Латинскихъ, ѿ благовѣрнѣишихъ историковъ, сиречь, лѣтописцовъ ѿко елинскихъ, тако и ѿ латинскихъ строителевъ и саписателей космографіи сиречь Мірописаниа. Како списаше народовъ и езьки, ѿ кѣдъ кои произныче и изыде и гдѣ и како своя мѣста вадрѣзиша и утврдише, и до сихъ временъ и лѣтъ (14).

²⁴ ГлСУД II одељ. 3.

²⁵ О. с. 13.

Овај језик не личи на Бранковићев. На њега би подсетило губљење *x*: ва кои би уредбахъ народъ свои оставилъ (14), исписавъ предадо ю [историју] святѣишемъ Арсению (15), али та прга не представља карактеристику само овог писца у то време. Питање ауторства предговора остављамо отвореним, изражавајући засад сумњу у њега.

VII

Дајемо још неколико података о преписима. Хронике Ђорђа Бранковића почеле су да се рукописно умножавају још за његовог живота, и зна се за више преписа и прерада. И. Руварац у наведеном раду у ЛМС 111 говори нарочито о најпознатијем препису студеничког шугмана Константина из 1742—48. г.²⁶ Наводимо (према Руварцу) два истоветна одломка из оригинала и из Константиновог преписа који су дати у чланку, а из којих се добро види у којем је смислу измењена српскословенска редакција управо у овом кратком раздобљу од неколико деценија. (Оба текста овде дајемо верно издању; издати су старословенским словима.)

Бранковић: и безъ краљѣ вившимъ имѣ на великѣ метежѣ швретахъ се междѣ собою. Радослав же краљ присавакѣпивѣ множество коннѣ и рѣкою властною ванидетъ ва землю Българскѣ и ѿ нее великѣ честъ себе воспринемъ, ѿтѣдѣ же вазвратив се ва Грчакскѣ власти, и тамо многие Дѣржави себе присвоивше пришвревъ и ва томъ недоволено емѣ вистъ, са воинствомъ своимъ встрѣмляет се на ѣгре и ва їарамъ власти своей ваведетъ Народи.

Константиин: и безъ краља вившимъ имѣ в' великой мѣтежи обрѣтахъса междѣ собою тогда Радославъ же краљ присовокѣпивѣ множество коннѣ и рѣкою властною вшелъ въ землю Болгарскѣ, и ѿ нее великѣю част себе воспринемъ, ѿтѣдѣ же возвративса къ Греческѣю власти и тамо многия дѣржавы севѣ присвоивши приобрѣк и въ томъ недоволено емѣ вистъ со воинствомъ своимъ встрѣмляется на на ѣгре: и въ їаремъ власти своей вѣвелъ Народи.

*

Овом малом студијом хтели смо да укажемо на то у којим ће правцима морати да се оријентише испитивач који се буде латио дуго очекиваних архивских истраживања или истраживања предузетих на будућем научном издању текста Ђорђа Бранковића. Очигледно је да сва делатност ове историјске личности није још до краја истражена, нарочито што се тиче његовог рада за друге, његових превода, састављања туђих молби и сл., — можда чак и не увек у свесно мистификаторске сврхе. Довољно је погледати, нпр., српски текст молбе православних Срба из будимског дистрикта, упућене 1707. г. Јосифу I у вези с избором новог црквеног поглавара (после смрти Арсенија III), па поверовати да је Бранковић учествовао и у томе, било као

²⁶ Данас се налази такође у Архиву Патријаршијске библиотеке, Р 105 и Р 106 (два тома).

редактор неког већ направљеног концепта, било као његов први састављач. Ту се среће: лубазно саєдинени неразличено бивателних, саветь саєштитасмо и слично²⁷. Стил је, иначе, гори од свега што смо напред разгледали, без конгруенција, скоро без логике. Ако је и то рукотворина Бранковићева, може се у том случају рећи да је његова болест у тим познијим годинама још више напредовала, што би вероватно показале језичке и стилске анализе Хроника, направљене на различитим местима по хронологији писања.

Београд

Ирена Грицкат

ЗАМЕТКИ О ЈАЗЫКЕ ДЖОРДЖЕ БРАНКОВИЋА

Резюме

Целью данного изложения является не подробное описание языка Джордже Бранковича, писателя с конца 17-ого и начала 18-ого века, самозванного деспота сербского, а лишь указание на проблемы, ожидающие исследователя.

Сочинения Бранковича пока еще полностью не изданы (среди них главное — это обширные „Славяносербские“ Хроники); архивным материалом автор статьи не пользовался. Автор пришел к заключению, что язык Бранковича свидетельствует не только о недостаточном знании сербского языка, но также и о психическом расстройстве самозванца, о чем существуют и другие доказательства. Не входя в подробности правописания и фонетики, автор проследил в языке писателя изменения средневековой книжнославянской нормы, в частности признаки шумадийско-войводинских говоров, затем различные влияния многочисленных иностранных языков, с которыми Бранкович был знаком, а главным образом специфические черты его собственного лексического и синтаксического творчества, необыкновенные конструкции, плеоназмы и кальки. По этим чертам легко узнается авторство Бранковича и в тех произведениях, которые были писаны якобы другими лицами. Бранкович нередко занимался составлением чужих или собственных, но в дальнейшем не посланных писем, а может быть и иных текстов, на что автор статьи обращает внимание будущих исследователей.

²⁷ ГлСУД II одель. 3, 64—65.